

hol gyengülve a naptól hunyorogva estek a földre
lomhán huppanva tompán elomolva sorba tikkadt víztelen tűzben
égték
gyenge lánggal
csak rongyaik füstje
szállt fehéren
mégis jöttek a hegyekről tovább
végtelen elcibált sorban örökké a vének.

Reggelek

Ma reggel a kukából csecsemősírás,
gyermekzokogás rést szakított dobhártyámon.
Arrébb, a bokor alatt fehérlő csomag – eh! Papír csak.
S a kukában patkány. Céltalan rohanás minden hajnalon.
Harmaton meddő keresés. Küszöbök
vélt melegén kutyaorr-ral szimatolsz, és este,
este flaskát ringatsz gyengéden: csitt, csitt, részeg vagyok.

Pótor Barnabás

„csak jelek vannak, magyarázat nélkül”

TAR SÁNDOR ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI ELÉ*

(Bevezetés) Tar Sándor irodalmi hagyatéka 2005-ben, a szerző halálát követően került a Déri Múzeum tulajdonába. Az azóta eltelt közel két évtized alatt számos, a hagyatékban található kézirat- és dokumentumegyüttest felhasználó folyóiratszám,¹ forráskiadás,² szaktudományos munka [köztük Deczki Sarolta monográfiája³] stb. látott napvilágot, ugyanakkor az intézmény humánerőforrás- és kapacitáshiányából, illetve a korábban bekerült hagyatékok nagy számából adódóan az anyag, a vásárláskor

* A dolgozat a Tar Sándor összegyűjtött verseit közreadó, a Déri Múzeum gondozásában 2025 elején megjelenő kötethez készült kísérőtanulmány és a versekhez írt jegyzetek átdolgozott, rövidített változata.

1 Az *Ex Symposion* 2006/57-es, Tar Sándor-lapszáma és a *Hévíz* folyóirat 2015/1-es lapszáma fényképeket használt fel az anyagból.

2 *A megváltódás vágya. Tar Sándor naplójegyzeteit közléteszi és bevezeti Lakner Lajos*, Debreceni Disputa, 2011/11–12, 25–33.; Tar Sándor, *Tájékoztató*, szerk. Lakner Lajos, Debrecen, Déri Múzeum, 2017. [A kötet második, javított kiadása is elkészült 2022-ben.]; „...most aztán nézhetek magam után...”. *Levelek Tar Sándorhoz*, szerk. Lakner Lajos, Debrecen, Déri Múzeum, 2021.

3 Deczki Sarolta, *Tar Sándor*, Bp., Osiris, 2022.

elkészült hagyatéki lista alapján végbemenő aprólékos feldolgozása és leltári számokkal történő nyilvántartásba vétele csak az utóbbi években kezdődhetett meg. S bár a hagyaték tárgyi, illetve egyes dokumentum jellegű (például a fényképanyag) szegmenseinek feldolgozása, áttanulmányozása, leltári nyilvántartásba vétele még nem valósult meg maradéktalanul, a kéziratos anyag esetében ez a folyamat lezártnak tekinthető, ami a korábbiaknál átfogóbb, alaposabb rálátást tesz lehetővé a hagyaték összetételére vonatkozóan,⁴ illetve ezáltal lehetőséget teremt az abban található publikálatlan kéziratokkal történő számvetésre is.

A kéziratos hagyaték áttekintése alapján egyértelműen látható, hogy a *Mozgó Világ* 1976-ban kiírt szociográfiapályázatán első díjat nyert *Tájékoztató* nem csak az irodalmi életbe történő „berobbanást” hozta el Tar számára, hanem abból a szempontból is cezúrának tekinthető, hogy míg az azt követően keletkezett szövegeit majdnem kivétel nélkül közölte, az azt megelőzően született írásait a későbbiekben sem publikálta. Ez a hagyaték feldolgozása során is egyértelműen tetten érhető volt, hiszen a nyilvánosan hozzáférhető életmű darabjai (a kötetekben szereplő írásokon túl érte ez alatt a csak folyóiratközlésként megjelent elbeszéléseket, hangjátékokat, publicisztikákat, alkalmi írásokat, illetve például a filmforgatókönyveket is) jól dokumentáltak, rendszerezetten maradtak fenn: Tar egészen haláláig külön iratgyűjtő mappákba rendezve tárolta a letisztázott kéziratokat, a borítóra filctollal rájegyezte az adott szöveg címét, megírásának dátumát, illetve a már számítógépen írt szövegek esetében a fájl elnevezését (általában valamilyen, a főszereplőre vagy a helyszínre utaló rövidítést) is. Tar korai munkái ezzel szemben többnyire szétszórtan, rendezetlenül, közös mappákban ömlesztve, illetve [spirál]füzetekben maradtak fenn a hagyatékban. Ehhez alighanem az is hozzájárulhatott, hogy Tar épp a *Tájékoztató* megírását követően, 1977-ben jutott saját lakáshoz, az azt megelőző évtizedekben pedig elmondása alapján több mint kéttucat különböző albérletben lakott Debrecenben,⁵ így talán nem is volt lehetősége az ekkoriban keletkezett kéziratainak szisztematikus rendezésére, tárolására. Legalább ennyire valószínű azonban az is, hogy később, „íróvá válását” követően ezeket az írásokat kevésbé tekintette életműve integráns részének – bizonyos idő elteltével vélhetően tudatosan nem is akarta publikálni őket, tisztában lehetett azzal, hogy mennyire eltérnek írásművészetének a *Tájékoztatót* követően vett irányvonalától, nemcsak megszólalásmódjukat, témaválasztásukat, hanem poétikai-esztétikai teljesítményüket tekintve is.

Pedig egy 1977 tavaszán keletkezett naplóbejegyzése alapján ekkoriban még komolyan foglalkoztatta, hogy a *Tájékoztató* sikerét követően [várva, hogy egyáltalán megjelenhet-e a díjnyertes írás] valamelyik korábbi „projektjét” veszi elő: „Nem megy az írás sem, nem inspirál semmi, válogatom az anyagot, s közben telik az idő. Ki kellene bővíteni az NDK-sztorit, és egy kiadónak felajánlani. Aztán a verseimet is esetleg. Meg

4 A hagyaték összetételét, jellegzetességeit egy korábbi írásomban foglaltam össze vázlatosan: Pótor Barnabás, *Tájékoztató. Tar Sándor hagyatéka a Déri Múzeum Irodalmi Gyűjteményében*, A Déri Múzeum Évkönyve, szerk. Lakner Lajos, Szabó Anna Viola, Debrecen, Déri Múzeum, 2023, 179–181.

5 „Tizennyolc évig laktam albérletben, huszonhét különböző helyen. Tavaly óta lakástulajdonos vagyok, melynek utolsó részletét hetvenkét éves koromban fogom befizetni.” *Szociográfusok felelnek*, *Mozgó Világ* 1978/6, 27.

az albérlő-novellákat is fel kellene újítani. Mennyi munka! És nem csinállok semmit. Meddő élet.”⁶ Két hónappal később, a saját lakásba költözést megelőző éjszaka viszont már arról számol be, hogy Berkovits Györgyön, a *Mozgó Világ* szociográfiai rovatvezetőjén keresztül ajánlatot kapott egy Leninvárosról szóló, a *Magyarország felfedezése*-sorozatba szánt szociográfia megírására: „Tarsolyomban Berkovits ajánlata: egy könyv Leninvárosról. Nekem kellene megírni. [...] Harminchat éves vagyok. Szeretem a zenét, a verseket és mindent, ami izgalomba hoz. Megnyertem egy szociográfiai pályázatot, betiltottak, és most írom kellene egy könyvet. Azt hiszem, lassan író kell, hogy legyen belőlem.”⁷ S bár a leninvárosi szociográfia végül nem valósult meg,⁸ alighanem ez a felkérés, illetve az első, szociografikus látásmódúként értékelt írásaira – pl.: *A 6714-es személy*, *Örökké – érkező pozitív reakciók* [az ugyanebben az évben megismert Kenedi Jánostól és Száraz Györgytől]⁹ is arra motiválhatták Tart, hogy ebbe az irányba haladjon tovább, és ne a korábbi írásait vegye újra elő.

Ezek alapján ugyanakkor talán csak egy kevesen múlt, hogy Tar pályája a *Tájékoztatót* követően a verseihez történő visszatéréssel egészen másként alakuljon. (Hogy mégsem így történt, persze aligha bánhatjuk, hiszen a későbbiekben minden kétséget kizáróan az ezredforduló egyik legjelentősebb prózai életművét alkotta meg.) Az irodalmi hagyatéka korai, rendezetlenebb kéziratgyűjtésében ugyanakkor a számos rövidprózai írás, regény-, és drámakezdemény mellett viszonylag jól elkülöníthető egységet képez az a nagyjából 80 darab vers, melyről megalapozottan állítható, hogy Tar nem nyilvános életművének – eklektikus jellege ellenére is – leginkább kidolgozott és bizonyos részleteiben legkiérleltebb szegmense. S bár a líra a kezdetekhez képest Tar későbbi, nyilvános ismerhető pályaszakaszán háttérbe szorult, verseivel még a *Tájékoztató* megírását követően is bizonyíthatóan sokat foglalkozott, sőt néhány héttel halálát megelőzően újból visszatért hozzájuk, amikor hét versét¹⁰ eljuttatta két szerkesztőség – a *Litera* és az *Alibi hat hónapra*-almanach – részére.

Mindebből adódóan a Déri Múzeum új, *Leletmentés* című, az intézmény gyűjteményeiben lappangó, kiadatlan kéziratok bemutatásának céljából újtára indított könyvsorozatának első köteteként Tar Sándor összegyűjtött verseit adjuk közre 2025 elején. A forráskiadással a múzeum gondozásában megjelent korábbi, a Tar-hagyatékkal összefüggő – a *Tájékoztatót*, a *Szóke város* című hosszúverset és egyéb NDK-s dokumentumokat, illetve a Tarhoz írt leveleket megjelentető – kiadványokhoz is kapcsolódni kívánunk. Emellett célunk, hogy Tar verseinek a szélesebb olvasóközönséghez való eljuttatásán túl a szövegkorpusszal kapcsolatban felmerülő filológiai, textológiai kérdésekkel is a lehető legalaposabban számot vessünk, megalapozva, ösztönözve a Tar-versekkel és az életmű jelenleg jobbára láthatatlan szegmenseivel összefüggő esetleges további vizsgálódásokat. Reményeink szerint ezáltal a korábbiaknál átfogóbb betekintést nyújthatunk a szerző pályájának korai korszakába,

6 A megváltódás vágya, 31.

7 Uo., 32.

8 Egyetlen részlete jelent csak meg a *Mozgó Világban* [Tar Sándor, A város, *Mozgó Világ* 1981/5, 72–78.], a hagyatékban ugyanakkor számos hozzá kapcsolódó jegyzet, vázlat, előtanulmány is megtalálható.

9 Vö.: „...most aztán nézhetek magam után...”, 38–48.

10 A *Sorsunk*; *Abszolút magány*; *Születésnap*; *Ergo*; *Szofizma*; *Ceterum censeo charthaginem esse delendam*; *Szimbolikus vers, amelyben minden világos címűeket*.

melynek egyetlen publikus közleménye éppen az *Alföld* folyóirat hasábjain jelent meg, közel 55 évvel ezelőtt.¹¹

[*Források*] A Tar Sándor verseit tartalmazó kötet összeállításához a hagyatékban található kb. 80 darab versen túl két további forráscsoport jelentett fontos támpontot. Tar jugoszláviai levelezőtársa, Kocsis Lajos számára 1967–1974 között küldött leveleinek másolatai – melyekért Deczki Saroltának tartozom köszönettel – amellet, hogy több, a hagyatékban nem fennmaradó verssel bővítették a kötetet és segíthetnek egy Tar-versciklus hozzávetőleges rekonstruálásában, minden egyéb forrásnál részletesebben tudósítanak arról, hogy Tart milyen költészeti (és politikai) hatások érték és foglalkoztatták a '60-as, '70-es évek fordulóján. A másik forráscsoport ugyan nem bővítette újabb versekkel a hagyatékban hozzáférhető törzanyagot, azonban Tar lírájával kapcsolatban mégis felbecsülhetetlen értékkel bír, hiszen az egyetlen olyan kötetigényű kompozíciót rögzíti, melyről biztosan tudható, hogy Tar szerzői szándékainak megfelelően készült el.¹² A *Kicsi fények* címet viselő, 29 verset tartalmazó, öt ciklusba tagolt válogatást Tar 1986-ban juttatta el a demokratikus ellenzékben fontos szerepet vállaló, későbbi SZDSZ-alapító Halda Aliznak, akit vélhetően Kenedi Jánoson keresztül ismert meg. A hagyaték megvásárlását követően, 2007-ben a múzeum részéről Lakner Lajos kereste fel Halda Alizt, aki az intézménynek ajándékozta az időközben műbörkötést kapott kéziratgyűjtést. A *Kicsi fények*ben szereplő műveket rövid kísérőüzenetében¹³ – ironikus kommentárral, de mégiscsak – verseinek legjavaként említi Tar, a kötettervezés által szándéka szerint a(z ekkorra már alighanem lezárt) lírai életművet érintő szerzői szelekciót, kanonizációt is tükrözheti – persze annak szándéka nélkül, hogy Tar ki akarta volna adni a kötetet. Kiadványunk első részében tehát a *Kicsi fények*ben meghatározott kötetkompozíciónak megfelelően adjuk közre Tar vonatkozó verseit, majd a könyv második felében a további, a hagyatékban, illetve a Kocsis Lajosnak írt levelek között található verseket közöljük ábécésorrendben, a kísérőtanulmányban és a jegyzetekben utalva az esetleges kapcsolódásokra, összefüggésekre.

A kötet nem véletlenül viseli a *Tar Sándor* összegyűjtött versei címet, feltételezhető ugyanis, hogy a későbbiekben előkerülhetnek még Tartól származó, jelenleg ismeretlen, lappangó versek kéziratai, mivel számos esetben bizonyítható, hogy Tar személyesen és levelek útján is adott barátainak, ismerőseinek verseinek kézirataiból – mint ahogy az is feltételezhető, hogy verseinek egy bizonyos részét megsemmisítette vagy azok (akár a költözések során) végleg elkallódtak.¹⁴ Tar Sándor hagyatékában a versek autográf tinta/ceruza példányokban, illetve gépiratként maradtak fenn. Előbbiek szerzőségéhez nem fűződhet kétség, a kizárólag gépiratos formában megőrződött

11 Az 1970/4-es lapszámban jelentek meg a *Vers, amely az NPD nyugat-berlini kongresszusára szeretné a költők figyelmét felhívni; Keresztelő Szent János panasza, melyeket a biblia nem írt meg; Cím nélkül; Forró nyár* című versek.

12 Ez egyébiránt a teljes életmű kontextusában is egyedivé teszi, hiszen Tar novellásköteteinek kötetkompozícióját a legtöbb esetben az adott kötet szerkesztője alakította ki.

13 „Kedves Aliz! Mint látja, ez a legjava. Jó olvasást, majd jobbulást kíván barátsággal: Tar Sándor 1986. február 26.” Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, 2022.2.2.71.2.

14 Több esetben is utal rá, hogy korai írásainak kéziratait bizonyos esetekben elégette, a *Határnak* adott interjújában például a *Tájékoztató* első példányáról is ezt feltételezi: „[a pályázatra] egy másodpéldányt küldtem el, az első elveszett itthon valahol, valószínűleg a vaskályhába ölte

versekkel kapcsolatban azonban felmerülhet(né)nek kételyek – a legtöbb alkalommal azonban egyéb források, analógiák alapján megalapozottan feltételezhető, hogy ezekben az esetekben is Tar saját írásairól van szó. A Tarnak küldött idegen kéziratok külön-külön, a szerzők nevével ellátott mappákba rendezve maradtak fenn a hagyatékban, így nincs okunk azt feltételezni, hogy ezek összekeveredhetek volna Tar saját verseivel. Egyetlen olyan esetről – a *Kötőszó* című verssel összefüggésben – van tudomásunk, amikor a hagyatékban egy idegen kézirat szerepel a Tar-versekkel közös mappában [Tar egyik levelezőtársa a neki küldött Tar-vers átiratát, újraírását küldhette vissza Tarnak], azonban az idegen kéziraatra Tar rájegyezte a szerző nevét, így nem valószínű, hogy egyéb esetekben másként járt volna el.

[A versek keletkezési ideje] A *Tájékoztatót* megelőzően készült írásainak keletkezési dátumát csak nagyon kevés esetben tüntette fel a kéziratokon Tar, a verseiét pedig szinte sosem, ebből adódóan korai munkái nehezen kronologizálhatók. Két, talán legjelentősebb lírai műve, a *Szőke város* [1969] című hosszúvers, illetve a *Bíbor füst – akkordok szívdobogásra* [1972] című versciklus kézíratain feljegyezte ugyan a keletkezés dátumát, a Kocsis Lajosnak küldött versek esetében pedig a kísérőlevél alapján tudhatjuk, hogy mikor [1964–67 körül] születtek a költemények, a legtöbb esetben azonban csak következtetéseink lehetnek.

Tarnak hiába jelent meg nyomtatásban négy verse az *Alföldben* 1970-ben, a nyilvánosan hozzáférhető életmű felől ezek egyértelműen zárványnak tűnnek, így némileg természetzerű, hogy utólag kevesebb figyelmet kaptak. A *Tájékoztató* sikere, a nagy figyelmet keltő antré, a körülményeket kitarakó jellege¹⁵ pedig talán arra is magyarázattal szolgál, hogy miért nem foglalkoztatta igazán a korabeli recepciót sem, hogy Tar mit írt [írt-e egyáltalán?] korábban – annak ellenére sem, hogy Tar első kötete megjelenése idején már 40 éves volt. A kritika számára ennél a későbbiekben is sokkal fontosabb volt Tar „munkásíró” státusza, szövegeinek szociografikus látásmódja, s a lassacskán egyre komolyabb hírnévre szert tévő szerző alakja és életműve körüli titokzatos köd eloszlátása vélhetően sem Tarnak, sem az irodalmi közvéleménynek nem állt érdekében, szándékában.

Pedig Tar személyéről a kötetei fülszövegében elárultakon túl szinte semmit nem tudhatott a szélesebb nyilvánosság, első önálló interjúját második kötete megjelenését követően a *Népszabadságnak* adta 1990-ben (!), majd’ másfél évtizeddel az irodalmi közegbe történő „berobbanását” követően.¹⁶ Itt beszélt arról, hogy középis-

magát, mint a többi.” [Gulyás Gábor, *Minden megtörténik. A Határ Kávéházban: Tar Sándor*, Határ 1995/3, 69.] Egy Kocsis Lajosnak 1968 nyarán küldött levél alapján pedig az is bizonyos, hogy a Kocsisnak küldött levelekhez csatolt versek sem maradtak fenn minden esetben, a *Pogányok balladája* című vers ugyanis, melyre mások mellett a levél hivatkozik, nem található meg a dokumentumegyüttes között.

15 Tar 1976-os megjelenése az irodalmi közegben Alexa Károly szerint a boldog békeidőket idézte, „amikor egy novellával, sőt egy kétflekkes recenzióval is elhíresülhetett az ember, oly nagy volt a várakozás minden friss hangra, minden új értékre”. Alexa Károly, *Realizmus redivivus! Tar Sándor prózája*, *Mozgó Világ* 1981/12, 112.

16 Kóváry E. Péter, *A 999-es számú író. Beszélgetés Tar Sándorral*, *Népszabadság* 1990. szeptember 8., 19.

kolás korában kezdett verseket, majd rövidprózát írni,¹⁷ és későbbi interjúi¹⁸ alapján is nagyjából ennyit lehetett tudni arról, hogy 1976-ot megelőzően milyen szépirodalmi tevékenységet folytatott. A hagyatékban található, legkorábbra datált kéziratokon az 1960-as évszám szerepel, így ez alátámasztani látszik, hogy Tar hozzávetőlegesen ekkoriban, 18 éves kora körül kezdhett el írni: egy spirálfüzetben¹⁹ olvasható *Feri-kém* című regénykezdeménye, illetve további – többnyire az albérlői-léttel kapcsolatos – rövidprózái, melyek közül kettőt nővérenek is elküldött levélben.²⁰

Mindeddig csak feltételezhettük, hogy Tarnak már az 1970-es alföldes megjelenést megelőzően is lehettek olyan ambíciói, hogy publikálja írásait. A sajtó alá rendezéssel összefüggő kutatás során az *Alföld* 1960-as évekbeli irattári anyagainak – melyeket részben a MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, részben pedig a Déri Múzeum Irodalmi Gyűjteménye őriz – átvizsgálását követően azonban már bizonyítható, hogy Tar először 1964-ben kereste fel a folyóiratot azzal a szándékkal, hogy közöljék három novelláját. Kísérőlevele nemcsak az írással kapcsolatos hivatástudatáról ad (újfent) számot, hanem arra is következtetni enged, hogy Tar fiatal korától kezdődően több műnemben is alkotott, a próza és a dráma mellett versírással is kísérletezett, jelentős mennyiségű kéziratos anyaga között már ekkor biztosan voltak versek is: „Szinte gyermekkorom óta írok, s most, huszonhárom évem birtokában mérlegelve lényemet le kellett vonnom a tanulságot: az írás nálam nem kamaszhév volt, nem a sokat olvasó ember egy-egy jó fogalmazása, hanem a gondolatközlési vágy, ha úgy tetszik elhivatottság, mely végeredményben természetemmé vált. [...] Magamról még annyit, hogy parasztszülőktől származom, 1959-ben érettségiztem, legkedvesebb íróm Lengyel József. Szabadidőm szinte csak az olvasásra és írásra korlátozódik, »munkásságom« két dráma, kb. százötven novella, vers, filmnovella, ballada stb. kiadatlan tömege.”²¹ A beérkezett szövegeket a szerkesztőség részéről Boda István értékelté, aki „érdekes”-nek tartotta őket, és arra biztatta Tart, hogy foglalkozzon tovább az írással. Azt egy nagyjából egy évvel későbbi levélből tudhatjuk, hogy a visszakapott kéziratokat Tar elérgette, majd ekkor újabbakat küldött, melyeket azonban ismét

-
- 17 „Középisikolás koromban, a gépipari technikumban, mint nagyon sok hozzám hasonló korú fiatal ember, verseket írtam. Számomra nagyon szép, lírai verseket. [...] a középisikolai tanárom [...] felhívta a figyelmünket az akkor induló Alföldre, ahol 1970-ben az első verseim is megjelentek, de akkor én már az NDK-ban dolgoztam. Három évig voltam kint, közben már abba is hagytam a versírást, és William Blake hatása alatt albérleti szobám léleknyomorító környezetében rövidprózát kezdtem írogatni. Borzasztóan nyomasztó történeteket írtam.” *Uo.*
- 18 „Prózát azt [a *Tájékoztatót*] megelőzően úgy húszéves koromban írtam, furcsamód a francia avantgarde és dadaista költők hatására, akikbe bele voltam szédülve, de nem tartott féltévénel tovább, utána visszatértem a versekhez, majd abbamaradt az is.” Gulyás, *i. m.*, 69.; „Történeteket és verseket egyszerre kezdtem el írni, körülbelül húszévesen. A francia költészet volt leginkább hatással rám akkor.” Károlyi Csaba, „A tényekhez azért ragaszkodom”. Tar Sándorral beszélget Károlyi Csaba, *Élet és Irodalom* 1999. március 26., 6.
- 19 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, 2023.1.5.4.
- 20 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, 2023.1.2.1.80.1. Figyelemreméltó, hogy egy másik, ugyanebből az időszakból származó, de már a katonaságból nővérenek küldött levélben az ekkor 19 éves Tar mint író hivatkozik magára: „Ilonkám! Egy nő soha életében nem tudja meg milyen a katonaélet, de még egy férfi sem, aki nem volt katona. Ebben benne kell élni, ezt elbeszélésekből nem lehet megismerni. Éppen ezért örülök bizonyos mértékig, hogy katona vagyok. Örülök mint író, mert bár külsőleg minden katona egyforma, mégis ahány ember, annyi jellem.” Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, 2023.1.2.1.80.4.
- 21 Az *Alföld* folyóirat irattára, 1964. június 22., Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény

elutasított a szerkesztőség. Az utolsó, az irattári dokumentumok között fennmaradt levél pedig 1971-ben íródott, melyben Tar immár az NDK-ból hazatérve, az előző évben publikált verseire hivatkozva jelentkezett újra a folyóiratnál, azt is elárulva, hogy egy versesköteten dolgozik²² – a küldött írásokat azonban Simon Zoltán szerkesztő nem javasolta közlésre.

A versek hozzávetőleges keletkezési időintervallumának meghatározásához az is tájékozódási pontként szolgálhat, hogy milyen technikával készültek a kéziratok. Tar saját írógépet (egy Erika típusút) vélhetően csak a második NDK-s tartózkodása idején, 1975-76-ban vásárolt magának,²³ így a hagyatékban található autográf tinta, ceruza példányokban, valamint (spirál)füzetekben fennmaradt kéziratok egészen biztosan ezt megelőzően keletkeztek. A versek jelentős része (és néhány korai rövidpróza) ugyanakkor gépiratos formában is megtalálható a hagyatékban, kétséges azonban, hogy ezeket a műveket mind 1976-ot követően írta volna Tar, valószínűbb, hogy a jobbnak tartott írásait kölcsönírógépen sokszorosította, mely példányokból aztán például az *Alföldnek* is küldött, illetve barátainak is adott. 1986 elején, a Halda Aliznak küldött anyaggal összefüggésben, a kötetkompozíció kialakítása során még biztosan foglalkozott behatóbban is a verseivel, ebből adódóan tehát nem állítható teljes bizonyossággal az sem, hogy ne keletkeztek volna újabb versei a '80-as években. Ami azonban bizonyos, hogy az egyaránt 1993-ban megjelent *A te országod* és *Ennyi volt* című kötetek kéziratái már nyomtatott iratként maradtak fent a hagyatékban, így Tar vélhetően valamikor a '90-es évek elején jutott számítógéphez, ezt követően pedig kizárólag azt használta munkához. Az autográf tinta/ceruza példányokban, valamint gépiratos formában fennmaradt versek esetében tehát valószínűtlennek tűnik, hogy a '90-es években vagy azt követően születtek volna, hiszen azokat alighanem már eleve számítógépen írta volna Tar. Interjúi alapján szintén ellentmondásos kép alakulhat ki azzal kapcsolatban, hogy mikor hagyta abba a versírást: egy helyen 1973-at jelöli meg időpontként,²⁴ máshol 1976 környékét,²⁵ míg egy 1990-ben készült, posztumusz megjelent interjúban azt állítja, hogy nem hagyott fel vele, csak „magánügyként” tekint rá.²⁶ Összegezve talán az tűnik tehát a legvalószínűbbnek, hogy verseinek többségét az 1960-as, 1970-es évek folyamán írta Tar, azonban nem zárható ki, hogy egyes lírai művei ennél az időintervallumnál valamivel hamarabb, illetőleg később születtek.

22 „A »vissza-aklimatizálás« nehéz korszakából magamhoz térve egy versesköteten dolgozom, amihez a mellékelten küldött írásoknak nem sok közük van, mivel én jobbra igen hosszú verseket és kötetlen prózát írok, és még azt sem tudom, hogy ez utóbbi meghatározás helyes-e.” Alföld szerkesztősége [Debrecen] iratai, 1971. november 26., MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, VIII. 741/a, 2. doboz

23 Ez az 1976 szeptemberében keletkezett, Tar által hazaküldött, és így elvámolt ingóságokról készült lista alapján állapítható meg. Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, 2023.1.7.1.13.2.

24 Prekáczkó Ágnes, *A gyári munkát tekintette életpályájának*, Hajdú-Bihari Napló 1996. március 1., 14.

25 Óth István Gábor, *Semmi nem érdekesebb, mint egy másik ember. Beszélgetés Tar Sándor íróval*, Új Könyvpiac 1998/8-9, 3.

26 „A versírással nem hagytam fel, de számomra a vers magánügy. Az én életformámban olyan, mint amikor valaki magában beszél. Nagyrésztük éppen ezért rossz, tipikusan dilettáns. Egy kötetnyi egyébként Halda Aliz tulajdonában van.” Jenei Gyula, „*Nekünk már nem lesz forradalmunk... dologgá, tárggyá váltunk*”. *Levéinterjú Tar Sándorral*, *Eső* 2005/4, 67–73.

[A versekről] Tar verseit nem csak keletkezésük pontos időpontjának, kronológiájának hiányából adódóan nehéz bizonyos tematikus, a stílusuk vagy a megszólalásmódjuk poétikai-esztétikai jellegzetességeire vonatkozó kategóriák szerint csoportosítani. Ami rögtön feltűnő, hogy lírája és későbbi prózai életműve között csak meglehetősen áttételes kapcsolódásokat lehet kimutatni. Versei között egyaránt található a szerelmi, már-már erotikus témájú alanyi megszólalásmódokkal kísérletező írásokat, elvontabb, a tárgyias lírához közelebb álló, már-már filozofikus verseket, direkten politikus-közéleti alkotásokat és burjánzó képiségű (általában inkább képzavaros) avantgárd szabadverseket – és természetesen ezen irányvonalak egy-egy versen belül, egyszerre is megjelennek.

A Kocsis Lajosnak küldött leveleknek köszönhetően az 1967–1970 közötti évek tekinthetők a legalaposabb dokumentált korszaknak Tar lírai életművével kapcsolatban, ezen források ráadásul Tar Sándor szemszögéből tudósítanak a hozzávetőlegesen az első NDK-s tartózkodásával egybeeső időszakról. Tar 1968 nyarán két alkalommal küldött verseket Kocsisnak: az első küldeményben a kísérőlevél szerint a *Csend* című ciklus 1964–65-ben keletkezett versei (melyek eltérő, vélhetően későbbi szövegváltozattal a hagyatékban is megtalálhatók), valamint az 1967 karácsonyán írt *Hazugság* és *Morfium* című versek szerepeltek, a második levélben pedig utóbbi költemény immár ciklussá bővített, kettőtől ötig számozott darabjai találhatók. Az első levélhez csatolt 1964–65-ben írt versek, illetve a hagyatékban található későbbi szövegváltozataik bizonyos poétikai megoldásai, a visszatérő trópusok, valamint a gépiratok egyes technikai adottságai alapján viszonylag megalapozottan kapcsolhatók további művek is ehhez a szövegcsoporthoz, így részlegesen rekonstruálhatóvá válik a Tar által a levélben említett *Csend* című versciklus.²⁷ Ezeket a verseket alapvetően az artisztikus alakíttottság, a meglehetősen depresszív, klausztrófób szövegvilág, a szorongás és a magány érzéseinek tematizálása jellemzi, és talán nem megalapozatlan azt állítani, hogy Tar ezen írásait leginkább a 19–20. század fordulójának francia költészete – jelesül Baudelaire, Verlaine és Rimbaud – inspirálhatta, akikre több esetben is hivatkozik a '60-as, '70-es években írt leveleiben.

Ehhez képest élest váltást jelentenek azok a kevesebb mint egy évvel később írt versek, melyek közül kiemelkedik a *Szőke város* (eredetileg *A huszonnyolcadik tavasz*) című, 1969 májusára keltezett hosszúvers, amely mai szemmel nézve Tar lírai életművének talán legizgalmasabb, legösszetettebb alkotása, melyben egymásba íródik egy német nő (Sabine), valamint öccse (Hansi-Jochen) és a szőke város, Drezda iránt érzett (szerelmi) vonzalom, a korszak fontos filmes (Bergman) és zenei (Rolling Stones) referenciái, illetve az 1968-as diáklázadások eszmeisége, a prágai tavasz és a Che Guevara-kultusz. A *Szőke városra* és néhány további, a szövegközi utalások alapján kétséget kizáróan ekkorra datálható versre azok a Kocsis Lajos által Tarnak postán az NDK-ba eljuttatott, a Symposion Könyvek sorozatában megjelent verseskötetek voltak a legjelentősebb hatással, melyek olvasmányélményeiről Tar részletesen beszámol a Kocsisnak küldött válaszlevelekben. Kocsis először Tolnai Ottó *Síralymellcsont* [1967] című könyvét, majd Tolnai és Domonkos István közös, *Valóban mi lesz velünk* [1968] című verseskötetét küldte el Tarnak [majd a későbbiekben még számos egyéb Sy-

27 A jelen lapszámban megjelenő versek közül a *Hallgatás* és (talán) *A vének* tartozhatnak a ciklushoz.

posicion-könyvet is). Utóbbival összefüggésben rövid időn belül három válaszlevelet is írt Tar, melyekben többször is kifejezi a kötettel kapcsolatos lelkesedését, nagyívű fejtegetést folytat a Che Guevara-kultusszal, illetve a '68-as diáklázadás eszményével kapcsolatban, illetve arról is beszámol, hogy a Tolnai-Domokos-kötet kézről-kézre jár a drezdai magyar vendégmunkások között, akkora népszerűségnek örvend, hogy már teljesen szétesett a kötése [a hagyatékban megtalálható példány ezt valóban alátámasztja].²⁸ A fennmaradt levelek arról nem tudósítanak, hogy a *Valóban mi lesz velünk* inspirációjából [is] táplálkozó verseit elküldte volna Kocsisnak Tar, de a *Szóke város* és az *Alföld 69* című versek esetében egyértelmű²⁹ szövegközi kapcsolódások, poétikai analógiák mutathatók fel a Symposion-kötet összefüggésében, a *Lenin* című Tar-vers pedig tulajdonképpen Tolnai *Guevara* című, ugyancsak ebben a kötetben található, a szöveg grafikai elrendezésével is játszó költeményének újraírásaként olvasható. Bizonyos poétikai megoldásai alapján megalapozottan említi Deczki Sarolta a *Szóke várossal* kapcsolatban Ginsberg *Üvöltését*,³⁰ és a Halda Aliznak küldött versekkel kapcsolatban [melyek között ugyanakkor nem szerepel a *Szóke város*] Tar maga is „ginsberges kötet-ről”³¹ beszél. Valószínűtlen azonban, hogy Tar 1969-ben alaposabban ismerhette volna az amerikai beatirodalmat, hiszen az első magyar nyelvű reprezentatív beatantológia, az *Üvöltés – Vallomások a beatnemzedékről*,³² csak az NDK-ba való kiutazásának évében, 1967-ben jelent meg.³³ A *Szóke városra* inkább Tolnaiék közvetítésével hathatott csak az amerikai beatirodalom [a vajdasági *Híd* folyóiratban már 1962-ben jelent meg részlet az *Üvöltésből*], Tar második NDK-s tartózkodása idején azonban az elvámolt könyvek listáján³⁴ már ott voltak Ginsberg és Gregory Corso kötetei, így későbbi írásaival összefüggésben közvetlenebb hatások is feltételezhetőek.

Tar korábban már idézett, 1971-ben az *Alföldnek* írt levelében az „igen hosszú versek” alatt alighanem a *Szóke várost* (és az *Alföld 69-et*) érthette, azonban az általa ekkor említett verseskötetetről nem maradtak fenn további adatok, válaszlevelében Simon Zoltán csak a *Levél Drezdába* című [a *Szóke városhoz* is kapcsolódó, és a hagyatékban is megtalálható] verset említi, melyet ez alapján biztosan elküldött ekkor a folyóiratnak. Nem kizárt azonban az sem, hogy az *Alföldnek* 1971 novemberében küldött levelében Tar már a másik terjedelmesebb lírai művére, a *Bíbor füst – akkordok szívdobogásra* című versciklusra [mely az autográf tinta tisztázaton található dátum alapján a következő év, 1972 áprilisában készült] utal, mellyel kapcsolatban a nagy-

-
- 28 „Most az van, hogy nagyon sok példány kellene ebből a könyvből, és egyáltalán, úgy érzem, tudnunk kellene többet arról, ami korszerű, és magyar. Most nem viccelek, de ez a könyv gyakorlatilag lapokra esett szét, el van nyúve, az ilyesmi iránt elég nagy itt az éhség, de otthon is.” [1969. március 9.] Egy másik, későbbi levélben: „Kevés olyan verset olvastam idáig, amely a maga modernségében ennyire szuggesztíven közérthető, tapintható, ízlelhető lett volna, mint a Domokos és a Tolnai versei. [...] Hogy ez mennyire így van, arra példa az, hogy ezeket itt olyanok is olvassák, tépik szét, akikről *biztosan tudom, hogy soha életükben nem vettek verseskötényt a kezükbe*. És értik!” [dátum nélkül, eredetileg aláhúzással történő kiemelés az eredetiben]
- 29 De áttételesebb kapcsolódások *A hatalom piramisa*, illetve a *Csupa nem* című versek esetében is észrevehetőek.
- 30 Deczki, *l. m.*, 368
- 31 Kőváry, *l. m.*, 19.
- 32 *Üvöltés. Vallomások a beatnemzedékről*, szerk. Sükösd Mihály, Európa, Bp., 1967.
- 33 Vö. Havasréti József, *Az amerikai beat-irodalom fogadtatása Magyarországon*, Jelenkor 2014/12, 1315-1325.
- 34 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, 2023.1.7.1.13.3.

számú fennmaradt vázlat, jegyzet, terv és a hagyatékban található, a *Bíbor füst*höz lazábban-szorosabban kapcsolódó néhány további vers(töredék) alapján arra következtethetünk, hogy a szerző szintén kötetűre igyekezett szervezni a koncepciót. Bár a ciklus *Quo vadis* című bevezetője egyértelműen utal Végel László, a *Valóban mi lesz velünk*-höz írt kiáltványjellegű utószavára, a *Bíbor füst* csak nyomokban emlékeztet a *Szőke városra*, hiányzik belőle az utóbbinál tapasztalható poétikai rétegzettség, illetve politikai-közérzeti elkötelezettség, és sokkal inkább a szerelem érzéki, testi, erotikus tapasztalatának látomásos, burjánzó líranyelvű megjelenítésében érdekelt, mellyel összefüggésben Nagy László hosszú- és prózaversei juthatnak az olvasó eszébe, mintsem Tolnai vagy Domokos korai lírája.³⁵

Tar az 1986-ban Halda Aliznak küldött *Kicsi fények*ben az 1972-es szövegváltozathoz képest újrendezte a *Bíbor füst*-ciklust: elhagyta a bevezetőt és a zenei, képzőművészeti, filmes inspirációk felsorolását,³⁶ a ciklus középső szakaszát külön versként, *Nászrepülés* címen illesztette be a kötetbe, a további szakaszokat pedig alaposan átrendezve, valamint sok esetben átírva vette fel a versanyag közé. A fennmaradó másolatok, vázlatok alapján a *Bíbor füst*-ciklussal foglalkozott a legtöbbet Tar, de a *Kicsi fények*ben szereplő további versek esetében ugyancsak tapasztalható, hogy apróbb módosításokat, javításokat végzett rajtuk a hagyatékban található szövegváltozatokhoz képest, tehát a szelekción és a ciklusokba rendezésen túl szöveggondozói munkát is folytatott, mielőtt átadta volna a kötetet Halda Aliznak. A *Kicsi fények* versválogatásában a *Bíbor füst*-ciklus mellett szerepel például az *Alföldben* 1970-ben közölt négy vers, ugyanakkor teljesen kimaradtak belőle a '60-as évek eleje-közepéről származó *Csend*-ciklus darabjai, ahogyan az első NDK-s időszak során keletkezett, direkterben politikai-közérzeti versek, így a *Szőke város* is. Tar célja a *Kicsi fények*kel ezek alapján biztosan nem egy reprezentatív válogatás összeállítása lehetett Halda Aliz számára az 1986-ig keletkezett verseiből – hiszen abból szinte biztosan nem hagyta volna ki a *Szőke várost* –, ehelyett alighanem valamiféle egységesebb, homogénebb kötetkompozícióban gondolkodhatott, melyben elsősorban a személyesebb, alanyibb, a [pár]kapcsolati témákra összpontosító versei, illetve néhány elvontabb, abszurdabb költemény kapott helyet.³⁷

Tar versei két korai prózai, illetve dramatikus munkájában is megjelennek: a *Tájékoztatóban* egy négysoros, a *Bíbor füst*-ciklusból származó versszakasz³⁸ olvasható, ugyanakkor a szociográfia mottójaként is feltüntetett másik négysoros

35 Tar az első NDK-s útja előtt Nagy László *Arcsal a tengernek* [1966] című gyűjteményes verseskötetével „ajándékozta meg magát”, a főcímdalra a következő bejegyzést írta: „Tar Sándornak, németországi útja előtt 2160 perccel, önmagától. 67.XI.14.”

36 A *Bíbor füst*-ciklus 1972-es szövegváltozatának elején található egy lista, mely a „versek születésére hatást” gyakorló zenekarokat, művészeket sorolja fel, mások mellett a Rolling Stonest, Fellinit, Janis Joplint, Constantin Brâncușit stb. Tar egyes versei esetében ezen túl is fontosnak tűnnek a zenei, képzőművészeti, filmes referenciák: a sajtó alá rendezett versek között találunk a Rolling Stones dalaira írt „variációkat”, egy másik vers címe – *Golden Slumbers* – egy Beatles-dalt idéz meg, míg a *Cím nélkül* Picasso és Csontváry alakját és képeit hozza játékba.

37 A jelen lapszámban megjelenő versek közül a *Bűnösök vagyunk*, *A szerelem áldozat és fájdalom*, az *Under the boardwalk* és a *Reggelek* címűek szerepelnek a *Kicsi fények*ben.

38 „éhezek messze utak reménytelen céltalanságára / a bizonytalanságra / éhezek az éhezésre / szomjazok a szomjúságra...” Tar Sándor, *Mért jó a póknak?*, Szépirodalmi, Bp., 1989, 229.

versrészlet,³⁹ melyet Deczki Sarolta Tar egyik legismertebb verseként említ,⁴⁰ aligha Tártól származik, legalábbis a hagyatékban található versek egyikében sem szerepel, és mivel a *Tájékoztató* főszerzőjében a 17. *Feliratok* alcím alatt olvasható újfent, így valószínűbb, hogy Tar az NDK-ban töltött idő során olvashatta valamilyen falfirkaként. A másik vonatkozó írás Tar *Friss szél, óceán* című, 1980-ban született és a rádióban még ugyanabban az évben bemutatott, de folyóiratban majd csak 1987-ben publikált⁴¹ hangjátéka, aminek Szipós nevű szereplője a diegézis szerint verseket ír, melyeket rendszerint elő is ad – ezek a vers[részlet]ek pedig azonosak Tar [a hagyatékban is megtalálható] egyes verseinek bizonyos szakaszaival. Ha utóbbiakat nem számítjuk, Tarnak az *Alföldben* 1970-ben publikált négy szerzeményén túl életében még egyetlenegyszer jelent meg önálló közleményként verse: 1993-ban a *BűnRossz Versek Anthológiája*⁴² című humoros-ironikus gyűjteménybe küldte el *Sorsunk* című írását, melyhez az összeállítás komolyságát messze meghaladó, egyfajta ars poeticaként is értelmezhető *Jelmagyarázatot*⁴³ fűzött. Arra azonban, hogy halálát megelőzően alig néhány héttel miért küldte el az említett hét versét a *Litera* és az *Alibi*-almanach számára (és vajon szándékában állt-e ekkoriban további verseit is elővenni?), nehezen található olyan válasz és magyarázat, mely ne esne a mindenáron összefüggéseket teremteni igyekvő miszticizmus hatókörébe.

[Kérdések és válaszok?] Tar Sándor versei komoly dilemmával szembesítenek bennünket. Mérlegelve, hogy halálának körülményeiből adódóan nem tudott rendelkezni afelől, hogy életműve közgyűjteményi tulajdonba kerüljön-e, váljanak-e nyilvánossá és kutathatóvá kéziratai, van-e jogunk kiadni azokat a verseit, melyekről [elhunyttát megelőzően 15 évvel] azt nyilatkozta, hogy *magánügyként* tekint rájuk. Azokat a verseit, melyekből azért időközben – épp halálát közvetlenül megelőzően is – jópárat nyilvánosságra hozott, de amelyekkel kapcsolatban azért megalapozottan feltételezhető, hogy életműve egységes esztétikai színvonalát szem előtt tartva tudatosan tartotta őket vissza a publikálástól? Figyelembevételével, hogy Tar verseinek közzétevése nem – azok személyessége ellenére sem – sért személyiségi jogokat, illetve a Tar-kutatás jelenlegi helyzetét mérlegelve bízva abban, hogy a verseket a jelenlegi távlatból a megfelelő helyiértéken tudja kezelni a recepció, úgy döntöttünk, hogy közreadjuk Tar verseit, melyek a szerző pályájának egy olyan szakaszával kapcsolatosan bizonyulhatnak

39 „Indulok ködös messzeségbe / Gyönyörű istentelenségbe / Csattog a kegyetlen távol / Valaki keresztet ácsol!”

40 Deczki, *l. m.*, 161.

41 Tar Sándor, *Friss szél, óceán*, Új Írás, 63–81.

42 *BűnRossz Versek Anthológiája 1994. Ezredvégi Magyar Pantheon*, Kassák, Bp., 1993. A vers megjelent az ÉS 1993. október 29.-i, az antológia anyagából válogató lapszámában is.

43 „Verseket akkor ír az ember, mikor úgy érzi, tud. Tud ő is olyat, mint ez és ez, aztán megpróbálja. Persze, ehhez előbb olvasni kell néhány verset, de egyet mindenképp. Én sokat olvastam, válogatás és gátlás nélkül, míg megpróbáltam magam is, aztán még többet olvastam, míg lassan rá kellett jönnöm: nem tudok verset írni. Ha már ideig eljut az ember, akkor már majdnem költő. És többnyire úgy is marad. Úgy gondolom, a versek a magányból fakadnak, az enyémeik legalábbis azt sugallják, ami különös lehet, hiszen egész eddigi életem úgy mond »közösségi« volt, gyerekkorom egy szoba-konyhás parasztházban telt, ifjúkorom kollégiumban, aztán a hadsereg, munkásszállások, albérletek. És munkahelyek: gyárak, műhelyek, tömeg. Lehet, hogy a magány hiánya, vágya hívta életre a verseimet? Ha jók lennének, bizonyára megtudnám. Így csak jelek vannak, magyarázat nélkül.” *Uo.*, 118.

alapvető forrásnak, melyre mindeddig meglehetősen kevés rálátásunk volt. A sajtó alá rendezés során határozhattunk volna úgy, hogy csak a *Kicsi fények*ben Tar által szelektált költeményeket adjuk közre, azonban éppen a szövegegyüttes lehető legpontosabb életrajzi, irodalomtörténeti kontextualizálhatóságának érdekében döntöttünk úgy, hogy a körültekintő filológiai-textológiai feldolgozás, illetve jegyzetapparátus mellett a jelenleg ismert összes Tar-verset szerepeltetjük a kötetben.

Tar versei és azok itt felvázolt kontextusai – amint az előbb említettem – talán válasszal szolgálhatnak a szerző pályájának vakfoltjaiból adódó bizonyos kérdésekre. Talán tisztábban láthatjuk, hogy mivel foglakozott a *Tájékoztató* megírása előtti időkből. Jobban ráláthatunk az őt ért korai irodalmi hatásokra, meghatározó olvasmányaira. Meggyőződhetünk elhivatottságáról, melynek köszönhetően a kezdeti kudarcokat követően sem hagyott fel az írással. Ugyanakkor a versek legalább ugyanennyi kérdést is felvetnek. Vajon mennyi kallódhatott el, semmisült meg közülük az évek folyamán? Hogyan alakulhattak, formálódhattak Tar kötettervei? Miért döntött egyes verseinek publikálása mellett 2005 elején? És legfőképp: a kötetben közreadott versek poétikai-esztétikai színvonalát (de akár tematikus irányvonalait is) tekintve hogyan történhetett meg, hogy szerzőjük néhány évvel-évtizeddel később a 20. század második felének egyik legjelentősebb magyar nyelvű prózai életművét alkotta meg? Persze talán éppen ebből az ellentmondásosságból, kiismerhetetlenségből adódóan (is) ennyire izgalmas és jelentékeny ez az életmű. Hogy sokszor csak *jelek vannak, magyarázat nélkül*.

Márton László

Rongyos sípok hangja

TAR SÁNDOR VERSEIRŐL

Nem költő. Hanem egy nyilvánvalóan tehetséges ember, aki keresi a kifejezési formát a tehetségéhez, és akiből később kiváló elbeszélő lett.

Ezt gondoltam két évtizeddel ezelőtt, kevéssel Tar Sándor elhunytá után, amikor néhány verse bekerült az Alibi-almanach *Titok* számába. Nemrég végigolvastam a hagyatékban fennmaradt összes Tar-verset, és most is ezt gondolom. Csak egy kicsit árnyaltabban. Mert ha az derül ki a versekből, hogy szerzőjük nem költő, akkor miképpen tud az is kiderülni, hogy nyilvánvalóan tehetséges? Mi az, hogy tehetség? Hogyan mutatkozik meg a tehetség egy pályakezdő, autodidakta szerző sikerületlen szövegeiben?

Ezeket az írásműveket utólag sem könnyű az érett Tar Sándor remekművei felől olvasni. Az átjárhatatlanság egyszerre veti fel a *műfaj* és az *érettség* problémáját. Tar Sándor valószínűleg alkatilag is későn érő szerző volt, amihez még az is hozzájárulhatott, hogy hosszú időbe telt, amíg rájött, hogy a szociografikus próza az ő igazi terepe. Hasonló törést figyelhetünk meg Déry Tibornál, aki szintén költőként kezdte és elbeszélőként folytatta, és aki szintén meglelt férfiként írta első jelentős munkáit.